

Солончук І.В.

*старший викладач кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Принцип верховенства права, проголошений Конституцією України (ст. 8 КУ), визначає механізм правового регулювання суспільних відносин в суверенній і незалежній, демократичній, соціальній, правовій державі (ст. 1 КУ) [1]. Норми права, задля ефективного регулювання суспільних відносин, мають охоплювати весь спектр особливостей сучасного суспільного розвитку. В контексті проблематики інформаційного суспільства погоджуємося із думкою М. З. Згуровського, який зазначає, що місце і роль будь-якої держави у світовій спільноті пов'язані зі спроможністю виробляти, споживати і застосовувати нові знання й технології. Як одне із притаманних сучасному суспільству явищ окреслюється «інформаційний вибух», що постійно наростає. Сучасні бази даних, бази знань у різних розділах науки є гігантськими «сховищами» для нескінченних фактів та базових істин, а глобальні комп'ютерні мережі є потужним інструментом для високошвидкісного доступу до них з будь-якого куточку світу [2].

Дослідження теорії інформаційних правовідносин вимагає комплексного підходу, тому наукові дослідження даного питання виконуються в різних напрямках, зокрема з позицій філософії, соціології, політології, економіки та юриспруденції. Останніми роками спостерігаємо підвищений науковий інтерес до поняття інформаційних правовідносин, їх змісту та особливостей. Дослідження інформаційного суспільства та інформаційних відносин здійснювалося у працях таких нау-

ковців як В. Бебик, Л. Коваленко, Б. Кормич, О. Кохановська, Н. Кушакова-Костицька, Д. Маріц, Ю. Рамський, О. Селезньова, І. Сердюк, О. Синсокий, В. Фурашев, В. Цимбалюк, О. Яременко, Ж. Юсип та ін.

В умовах, коли правове регулювання інформаційних відносин здійснюється низкою нормативно-правових актів, серед яких Конституція України, Цивільний кодекс України, Закони України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ, Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05 липня 1994 р. № 80/94-ВР, Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 9 січня 2007 р. № 537-V, Закон України «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 р. № 1089-ІХ, Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 р. № 2849-ІХ. І, водночас спостерігаємо деяку відсутність повноти основних понять. Відсутність методологічної єдності не є недоліком законодавства, а пояснюється, на наш погляд, тим, що інформаційне право є порівняно «молодою» галуззю права, яка вирізняється стрімким розвитком та широким спектром відносин, що потребують правового регулювання. Саме тому, на нашу думку, важливо науково обґрунтувати та нормативно закріпити такі категорії як інформаційне суспільство та інформаційні правовідносини.

Актуальність удосконалення теоретичних засад правового регулювання інформаційних відносин зумовлена надшвидкими тем-

пами інтеграції інформаційних відносин у всі сфери людської діяльності та відсутністю єдності категоріальних понять та методологічних рекомендацій, оскільки ступінь наукової розробки теоретичних засад інформаційних правовідносин на сьогодні є дискусійним та незавершеним.

Метою статті є здійснення правового аналізу регулювання інформаційних відносин задля обґрунтування необхідності наукового розроблення таких фундаментальних категорій інформаційного права як «інформаційне суспільство» та «інформаційні правовідносини».

Результати дослідження. Розбудова інформаційного суспільства, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у механізм державного управління і не тільки, обґрунтовано обумовлюють розвиток інформаційного права як окремої галузі права, спрямованої на врегулювання відносин у інформаційній сфері (інформаційних правовідносин). Проте, як вже було зазначено, незважаючи на підвищений науковий інтерес до інформаційної діяльності, наразі в правовій науці немає єдності у питанні тлумачення фундаментальних категорій, в першу чергу поняття інформаційного суспільства.

Для прикладу звернемо увагу на наявні пояснення категорії «інформаційне суспільство». У поширеному загальному розумінні інформаційне суспільство є суспільством нового типу і головною цінністю такого соціуму є формування інформаційного простору, безперешкодний доступ до якого підвищує якість життя, розширює можливості людини, сприяє розвитку й відкритості суспільства, а також змінює модель взаємодії держави та громадянина [3, с. 139]. На думку М. В. Бебика під інформаційним суспільством потрібно розуміти сучасне суспільство з високим рівнем розвитку інформаційної культури (створення, переробки та використання інформації), яке характеризується такими ознаками: 1) здатністю якісно продукувати всю необхідну для життєдіяльності суспільства інфор-

мацію; 2) наявністю розвиненої інформаційної інфраструктури суспільства; 3) високим рівнем доступності необхідної інформації для всіх членів суспільства; 4) великою часткою працездатного населення, що працює в інформаційному секторі економіки [4, с. 41-49]. За визначенням Д. О. Маріц інформаційне суспільство є унікальним утворенням без меж і кордонів, що дає змогу використовувати досягнення науки і техніки, як в приватних, так і публічних інтересах [5, с. 64]. Н. В. Кушакіна-Костицька, І. В. Сердюк пропонують комплексний підхід до розуміння інформаційного суспільства, який передбачає поєднання чотирьох характеристик: по-перше, як суспільства нового типу, формування якого відбувається в результаті нової глобальної соціальної революції, що передбачає прискорений розвиток і конвергенцію інформаційно-комунікативних технологій; по-друге, як суспільство знань, у якому головною умовою благополуччя кожної людини і кожної держави стає знання, отримане завдяки вільному доступу та вмінню працювати з інформацією; по-третє, як глобальне суспільство, у межах якого для обміну інформацією не є перешкодою ані часові, ані просторові, ані державні кордони; по-четверте, як суспільство, яке з одного боку, сприяє взаємопроникненню культур, а з іншого – відкриває кожному нові можливості для самореалізації суспільства, основною характеристикою якого є стрімке зростання всепроникної інформації про всі сторони його життєдіяльності [3, с. 149]. Б. А. Корміч пропонує розглядати інформаційне суспільство не як явище, що вже відбулося, а як процес, що пов'язаний із різними сферами життєдіяльності людства – економікою, правом, організацією публічної влади, політикою, соціальною сферою тощо [6, с. 17-18]. Ю. С. Рамський розглядає інформаційне суспільство як різновид постіндустріального суспільства та визначає його специфіку – це універсальне охоплення життя суспільства інформаційними технологіями. На базі інформаційних технологій

здійснюється автоматизація виробництва, розробляються нові системи контролю і розподілу. В сфері політичного життя інформаційні технології прокладають шлях до нових механізмів демократичного життя суспільства. У побуті, в особистому житті використовуються персональні комп'ютери, які забезпечують інформаційний зв'язок людини з національними і міжнародними мережами, радикально змінюючи її інформаційні горизонти [7, с. 1-2].

Важливо відзначити, що наведені лише окремі приклади неоднозначного тлумачення категорії «інформаційне суспільство». Проте, на їх основі, можемо стверджувати про відсутність наукової єдності у розумінні поняття інформаційного суспільства як явища, що, на нашу думку, призводить до відсутності єдності у визначенні інформаційних правовідносин, їх змісту та значення.

Необхідно також проаналізувати нормативно-правове регулювання інформаційного суспільства в Україні. В Законі України № 537-V «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» прагнення побудови інформаційного суспільства визначено як один з головних пріоритетів України. Згідно Загальних положень Закону таке суспільство має бути орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя [8]. Проте нормативне визначення терміну «інформаційне суспільство» в Законі наразі відсутнє.

Не претендуючи на однозначність, враховуючи виконаний аналіз наукової думки та нормативних положень, пропонуємо розглядати *інформаційне суспільство* як сучасне суспільство нового типу, в якому інформа-

ція є основним надбанням, а інтелектуальна праця переважає над фізичною працею.

Наступним розглянемо поняття «інформація». Інформація є невід'ємною складовою відносин сучасного соціуму (інформаційного суспільства). В перекладі з лат. *informatio* означає роз'яснення, уявлення. У загальному розумінні інформація – це документовані чи публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві й державі та навколишньому природному середовищі [9, с. 717]. Закон України № 2657-XII «Про інформацію» визначає такі фундаментальні категорії механізму правового регулювання суспільних відносин як інформація та її захист. В поняття «інформація» законодавець вкладає будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ст. 1) [10]. Слід зазначити, що спостерігаємо еволюцію поняття «інформація» в нормативному просторі. Тривалий час існувала чітка нормативна неоднозначність у визначенні змісту даної категорії, що здійснювала негативний вплив на правове регулювання інформаційних відносин. Так Закон України «Про інформацію» у редакції 1992 р. визначав інформацію як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Сучасне нормативне закріплення категорії «інформація» відбулося на підставі Закону України від 13 січня 2011 р. № 2938-VI [11]. В контексті Закону України «Про телекомунікації» (наразі втратив чинність) інформацією визначалися відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб, що, на нашу думку, було ширшим розумінням даної категорії. Отже, мала місце суперечність правових норм. Проте дана прогалина була законодавцем врегульована з ухваленням Закону України № 1089-IX «Про електронні комунікації» від 16 грудня 2020 р. [12]. Водночас в Законі України «Про телебачення і радіомовлення» (наразі втратив

чинність) вживався термін «аудіовізуальна інформація», яким охоплювалися будь-які сигнали, що сприймаються зоровими і слуховими рецепторами людини та ідентифікуються як повідомлення про події, факти, явища, процеси, відомості про осіб, а також коментарі (думки) про них, що передаються за допомогою зображень та звуків (ст. 1). Проте, на підставі Закону України «Про медіа» від 13 грудня 2022 р. № 2849-ІХ дана суперечність із Законом України «Про інформацію», який є основною нормативною базою в цьому аспекті, була ліквідована.

Заслуговує уваги також категорія «інформаційні відносини». Стрімкий розвиток сучасних суспільних відносин вимагає новітнього підходу до питання їх методології та теорії. Суспільство сучасне якісно вирізняється місцем та значенням інформації у виникненні, зміні та припиненні відносин, а також щодо механізмів регулювання та охорони відносин в інформаційному суспільстві. Правовідносини традиційно вважають однією з найбільш складних проблем у загальнотеоретичній юридичній науці. Розуміння правовідносин у широкому значенні сформоване та охоплює суспільні відносини, які регулюються правовими нормами. Інформаційні правовідносини є якісно новим видом правовідносин, адже охоплюють різноманітні сфери правового регулювання, де має місце інформація. Тому єдність у розумінні даною юридичної категорії є важливою та має значення для розбудови інформаційного права.

Сьогодні ми спостерігаємо неоднозначність щодо назви поняття: інформаційні правовідносини, інформаційні відносини, суспільні інформаційні відносини, відносини в інформаційній сфері, інформаційно-правові відносини... За твердженням О. І. Яременка в науці інформаційного права спостерігаємо термінологічну поліваріантність [14, с. 31]. Д. О. Маріц визначає інформаційні відносини як відносини, що врегульовані нормами публічного та приватного права і які виникають, змінюються та припиняються між

суб'єктами суспільних відносин на підставі юридичних фактів [5, с. 67]. М. С. Демкова, М. В. Фігель в поняття «інформаційні правовідносини» включають відносини, пов'язані з реалізацією права на інформацію та інформаційною діяльністю у галузі створення, збирання, отримання, використання, поширення, та зберігання інформації. У таких правовідносинах інформація є їх об'єктом. [15, с. 17]. За твердженням О. В. Синєокого суспільні інформаційні відносини є об'єктом інформаційного права, провідним предметом (об'єктом) яких є інформація (відомості, дані, знання, таємниця тощо) [16, с. 50]. О.В. Кохановська визначає інформаційні відносини як врегульовані нормами цивільного права інформаційні суспільні відносини, учасники яких виступають як носії суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що забезпечуються їх власною ініціативною діяльністю і державою. Інформаційні відносини виникають у всіх сферах життя і діяльності людини, суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації [17, с. 144]. На думку В. С. Цимбалюка інформаційні правовідносини виступають юридичною формою вираження та закріплення інформаційних відносин, які, у свою чергу, є формою певних публічних відносин [18, с. 19]. А.Ю. Нашинець-Наумова визначає інформаційні відносини як суспільні відносини, що врегульовані нормами цивільного та інформаційного права щодо виробництва, розповсюдження, використання інформації та охорони і захисту прав на неї, учасники яких наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками [19, с. 54]. Науковець підкреслює, що інформаційні правовідносини є різновидом суспільних відносин. Проте сутність інформаційних відносин полягає в тому, що як інформація пронизує всі сфери людської діяльності, так й інформаційні відносини, що виникають у зв'язку з її обігом, є абстрактними, науково відокремленими від інших соціальних відносин [19, с. 50]. На думку О. І. Яременка інформаційно-пра-

вові відносини можна визначити як суспільні відносини, які регулюються нормами права і виникають, розвиваються і припиняють свою дію в інформаційному просторі між суб'єктами права, які наділені інформаційними правами та обов'язками [20, с. 158]. О. М. Селезнєва, Ж. П. Юсип дійшли висновку, що під інформаційними правовідносинами доцільно розуміти вид правових відносин, які проявляють себе як однорідні зв'язки між державою, державними органами, юридичними та фізичними особами, об'єднаннями громадян, що здійснюються на внутрішньодержавному та міждержавному рівнях в інформаційній та інших сферах щодо створення, поширення, знищення, зберігання, охорони і захисту інформації та мають нормативно-комплексний характер [21, с. 23]. Л. П. Коваленко стверджує, що інформаційним правовідносинам, як різновиду правовідносин, притаманні всі їх ознаки: виникають на підставі інформаційно-правової норми; виступають як форма реалізації інформаційно-правової норми; мають вольовий характер; обумовлені інтересами держави; гарантуються державним примусом тощо. Проте науковець звертає увагу, що варто враховувати ту обставину, що ці ознаки формалізуються в умовах впливу на інформаційну діяльність у специфічному вигляді, завдяки низці засобів та форм, що притаманні виключно інформаційно-правовому регулюванню [22, с. 479].

Сучасне нормативне розуміння інформаційних відносин закріплене в Законі України «Про інформацію», який регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. В ст. 3 Закону визначаються основні принципи інформацій-

них відносин [10]. Проте у визначенні термінів Закону (ст. 1) інформаційні відносини не зазначаються.

На основі аналізу наукової думки, пропонуємо розуміння *інформаційних правовідносин* як суспільних відносин, що врегульовані нормами права, які виникають між різними суб'єктами щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації та охороняються державою від порушень [23, с. 35].

Висновки. Таким чином, беручи до уваги вищевикладене, можемо підсумувати, що сьогодні спостерігається підвищений науковий інтерес у сфері дослідження інформаційних відносин з метою досконалого правового регулювання в умовах інформаційного суспільства. Проте, виконавши аналіз наукових досліджень даної тематики, можемо констатувати відсутність єдності у визначенні категорій «інформаційне суспільство» та «інформаційні правовідносини».

Важливо відзначити позитивні тенденції у правовому регулюванні інформаційних відносин. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про інформацію», одним із напрямів державної інформаційної політики України є створення умов для формування інформаційного суспільства [10]. Можемо зробити висновок, що даною правовою нормою законодавець акцентує увагу на значенні інформаційного суспільства та чітко окреслює пріоритетний напрямок державної діяльності щодо його розбудови.

Вище сформульовані висновки не вичерпують проблематики досліджень сфери правового регулювання інформаційних відносин, а лише доповнюють існуючі у межах наукового дискурсу дослідження.

Анотація

Стаття присвячена обґрунтуванню необхідності наукового розроблення певних фундаментальних категорій інформаційного права з метою однозначного розуміння категорій «інформаційне суспільство», «інформаційні правовідносини», їх змісту та значення. У статті досліджено різні підходи та нормативні конструкції щодо розуміння зазначених категорій задля формулювання авторських визначень.

З'ясовано, що актуальність удосконалення теоретичних засад правового регулювання інформаційних відносин зумовлена надшвидкими темпами інтеграції інформаційних відносин у всі сфери людської діяльності та відсутністю єдності категоріальних понять та методологічних рекомендацій, оскільки ступінь наукової розробки теоретичних засад інформаційних правовідносин на сьогодні є дискусійним та незавершеним.

Узагальнено, що дослідження теорії інформаційних відносин вимагає комплексного підходу, тому наукові дослідження даного питання виконуються в різних напрямках, зокрема з позиції філософії, соціології, політології, економіки та юриспруденції. Визначено, що в умовах, коли правове регулювання інформаційних відносин здійснюється низкою нормативно-правових актів, водночас спостерігається відсутність повноти основних понять.

З науково-практичної точки зору розкрито зміст поняття «інформація», а також визначено дію нормативно-правових актів у сфері інформаційних відносин.

Виконано аналіз наукових досліджень різного спрямування щодо понять «інформаційне суспільство» та «інформаційні відносини». На основі аналізу наукової думки сформовані авторські визначення інформаційного суспільства та інформаційних правовідносин.

Зроблено висновок про позитивні тенденції у сучасному правовому регулюванні інформаційних відносин. Зокрема, нормативне визначення категорії «інформація» сьогодні є уніфікованим для низки нормативних документів. Одним із напрямів державної інформаційної політики України є створення умов для формування інформаційного суспільства. Отже, даною правовою нормою законодавець акцентує увагу на значенні інформаційного суспільства та чітко окреслює його розбудову як пріоритетний напрямок державної діяльності.

Ключові слова: інформаційне право, інформаційне суспільство, інформація, інформаційні відносини, інформаційна діяльність.

Solonchuk I.V. Theoretical issues in the legal regulation of information relations in an information society

Summary

This article is devoted to the substantiation of the need for scholarly development of certain fundamental categories of information law to unambiguously understand the categories of "information society" and "information relations," their content, and significance. It examines various approaches and normative constructs to comprehend these categories to formulate original definitions. The relevance of improving the theoretical foundations of legal regulation of information relations is driven by the rapid pace of integration of information relations into all spheres of human activity and the absence of unity in categorical concepts and methodological recommendations, as the degree of scientific development of the theoretical foundations of information relations is currently debated and incomplete.

The research underscores that studying the theory of information relations requires a comprehensive approach, hence scientific investigations are conducted in various directions, including from the perspectives of philosophy, sociology, political science, economics, and jurisprudence. It is noted that in conditions where the legal regulation of information relations is governed by numerous normative legal acts, there is a concurrent lack of completeness in the main concepts.

From a scientific and practical viewpoint, the essence of the concept of "information" is revealed, and the role of normative legal acts in the sphere of information relations is defined. An analysis of various scientific studies on "information society" and "information relations" is performed, leading to original definitions based on this analysis. The conclusion points to positive trends in the current legal regulation of information relations, notably the unified normative definition of "information"

across several documents and the prioritization of developing an information society as a direction in Ukraine's state information policy. Thus, this legal norm emphasizes the significance of the information society and clearly outlines its development as a priority direction of state activity.

Key words: information law, information society, information, information relations, information activity.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Згуровський М. З. Шлях до інформаційного суспільства - від Женеви і Тунісу. *ZN.UA*. 2005. № 34 (2 - 9 вересня). URL: https://zn.ua/ukr/EDUCATION/shlyah_do_informatsiynogo_suspilstva_vid_zhenevi_do_tunisu.html (дата звернення: 20.02.2024).
3. Кушакова-Костицька Н. В., Сердюк І. В. Інформаційне суспільство: сутність та основні концептуальні підходи. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11). С. 139-153. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/389/391> (дата звернення: 20.02.2024).
4. Бебик В. М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації. *Інформація і право*. 1(1)/2011. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.1\(1\).271458](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2011.1(1).271458) (дата звернення: 20.02.2024).
5. Маріц Д. Поняття та зміст інформаційних правовідносин. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 5. С. 64 - 67.
6. Кормич Б. А. Інформаційне право: підручник. Харків: БУРУН і К., 2011. 334 с.
7. Рамський Ю. С. Інформаційне суспільство. Інформатизація освіти. Національний педагогічний університет Імені М.П. Драгоманова URL: https://fi.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/7/2.pdf (дата звернення: 20.02.2024).
8. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України № 537-V від 9 січня 2007 р. *Відомості Верховної Ради України*, 2007, № 12, ст.102.
9. Юридична енциклопедія / за ред. Ю. С. Шемшученка. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Том 2. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. 717 с.
10. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст.650.
11. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію»: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2938-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст.313.
12. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 р. № № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 06.03.2024).
13. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20> (дата звернення: 06.03.2024).
14. Яременко О. І. Сучасне праворозуміння відносин в інформаційній сфері та методологія х систематизації. *Інформація і право*. С. 30-41 № 3(22)/2017.
15. Демкова М. С, Фігель М. В. Доступ до інформації та електронне урядування. Центр політико-правових реформ. Київ: Факт, 2004. 336 с.
16. Синєокий О. В. Високотехнологічне інформаційне право України. Харків : Право, 2010. 360 с.
17. Кохановська О.В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 531 с.

18. Основи інформаційного права України: навч. посіб. / Цимбалюк В. С., Гавловський В. Д., Гриценко В. В. та ін ; за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного та П. В. Мельника. Київ : Знання. 2004. 274 с
19. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційне право: навчальний посібник. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 136 с.
20. Яременко О. І. Інформаційні відносини як предмет правового регулювання: теоретичний аспект. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. №1-2. С. 156-161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_1-2_27 (дата звернення: 20.02.2024).
21. Селезньова О. М., Юсип Ж. П. Поняття «Інформаційні правовідносини»: доктринальний-правовий ракурс. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. С. 21-24.
22. Коваленко Л. П. Особливості інформаційно-правових норм і відносин. *Форум права*. 2012. № 4. С. 475-481.
23. Солончук І. В. Інформаційні правовідносини: поняття та охорона. *Інформація і право*. № 4 (31)/2019. С. 28-36.